

SOCIOLOGIJA OBRAZOVANJA

POTREBE, VRIJEDNOSTI, OBRAZOVANJE

Prof. dr Slavka Gvozdenović

LJUDSKE POTREBE I OBRAZOVANJE

„Čovek stvara svoje potrebe, ali i one stvaraju njega.”

Ratko Božović: *Lavirinti kulture*

Promjene u obrazovanju i društvu reflektuju se na ostvarivanje različitih ljudskih potreba, i u tom kontekstu na ostvarivanje prava na obrazovanje.

- **Potreba** ukazuje na nedostatak (ili višak) nečega uz podsticaj i težnju da se takav nedostatak (ili višak) ukloni. Ponašanje ljudi je motivisano doživljenim potrebama. (Pastuović) **Potreba** je stanje organizma izazvano nedostatkom ili viškom nečega u organizmu osobe, dok je **motiv** psihički doživljaj potrebe. Iako u nauci ne postoji jedinstveno prihvaćena klasifikacija ljudskih potreba, najpoznatija je podjela (prema načinu nastanka) na urođene ili primarne i stečene ili sekundarne potrebe.
- Jedna od najčešće razmatranih teorija motivacije jeste teorija hijerarhije ljudskih potreba **Abrahama Maslova** (1908-1970). Maslovljeva klasifikacija sadrži pet nivoa ljudskih potreba. To su:
 - fiziološke potrebe (za vodom, hranom, spavanjem, stanovanjem);
 - potreba za sigurnošću (zajedno sa fiziološkim potrebama čine primarne potrebe);
 - potreba za povezivanjem i pripadanjem (prihvatanjem od drugih ljudi);
 - potreba za poštovanjem i ugledom (psihološke ili sekundarne potrebe);
 - potreba za samoaktualizacijom, tj. ostvarenjem vlastitih potencijala.Maslov smatra da je prethodno zadovoljenje potreba nižeg nivoa uslov za zadovoljenje potrebe višeg nivoa.

- **Dušan Savićević** ukazuje na međuzavisnost potreba društva i potreba ličnosti. Polazeći sa stanovišta koncepcije doživotnog obrazovanja, Savićević polazi od podjele obrazovnih potreba na društvene i individualne.
- **Čovjekove potrebe determinisane su tradicijom, društvenim odnosima, tehnološkim razvojem, karakterom kulturnog stvaralaštva i individualnim razlikama.** Nivo, obim i struktura potreba kod svakog pojedinca manifestuje se na osoben način - bilo da se radi o zadovoljavanju egzistencijalnih ili razvojnih potreba. **Potreba za obrazovanjem** kao duhovnim rastom i razvojem opstaje kao doživotan proces. Obrazovne potrebe ne mogu se posmatrati nezavisno i izolovano od ostalih potreba (egzistencijalnih, na primjer).
- Teoriji obrazovanja postavljaju se trajno aktuelni zahtjevi za povezivanjem formalnog, neformalnog i informalnog sistema obrazovanja. Ukoliko sticanje znanja u procesu formalnog obrazovanja ne utiče na *razvijanje osjećanja za život u zajednici*, postoji opasnost da ne dođe do „neželjenog rascepa između iskustva koje se stiče u neposrednijem ljudskom druženju i znanja koje se stiče u školi.“ (Dž. Djui). Potreba za harmonijom nastaje kao posljedica *egzistencijalnih dihotomija* (E. From). Egzistencijalne dihotomije su protivurječnosti koje čovjek ne može ukinuti, ali na koje može različito reagovati - u skladu sa svojim karakterom i kulturom.
- Bogatstvo ljudskih potreba, interesovanja i mogućnosti često se transponuje u odsustvo stvarne moći da se demistifikuje razlika između poželjnog i mogućeg, da se uoči granica između normativnog i stvarnog, da se prepozna *differentia specifica* između pravila koja važe u školi i pravila koja važe u životu. Često izostaje individualna sigurnost u procjeni hijerarhije vrijednosti i hijerarhije ljudskih potreba.

OBRAZOVANJE I VRIJEDNOSTI

- Naše sopstveno iskustvo, obrazovanje i razvoj povezani su i isprepletani sa razvojem, obrazovanjem i iskustvima drugih. Brojna ograničenja sprečavaju nas da jasno vidimo: sopstvena uslovljenost, naši pojmovi, kategorije i predrasude koje su rezultat našeg iskustva i naše kulture.
- Odnos između ličnosti i društva prikazuje se u sasvim drugom svijetlu, u zavisnosti od toga da li ovaj odnos sagledavamo iz perspektive potreba i zahtjeva društva, ili s obzirom na potrebe i mogućnosti pojedinca. Čovjek je tek kao biće zajednice biće potreba i biće mogućnosti, biće čije su saznajne mogućnosti ograničene, i koje realizuje samo dio svojih mogućnosti. **Svaka zajednica govori o sebi svojim odnosom prema školi, odnosom prema onim što utvrđuje kao cilj vaspitanja i obrazovanja, stvarnim vrijednostima koje pokreće. Na taj način se realnost vaspitanja i obrazovanja manifestuje kao egzistencijalna činjenica ljudskog postojanja.**
- Vaspitno-obrazovni proces treba da bude u funkciji razvoja ličnosti učenika, da doprinese osposobljavanju ličnosti za život u zajednici. Taj zahtjev se konkretizuje postavljanjem *ciljeva (vaspitnih ideala)* na nivou vaspitno-obrazovnog sistema datog društva.
- Posebnu pažnju zaslužuje preispitivanje odnosa između proklamovanih i stvarnih *vrijednosti*, između onoga što bi trebalo da bude i onoga što stvarno jeste. U kakvom se odnosu nalaze vrijednosti koje su promovisane na nivou vaspitno-obrazovnog sistema i vrijednosti koje se ispoljavaju u svakodnevnom životu?

Kultura za sve i/ili kultura za svakog

- Koliko duhovni interes za oživljavanjem dijaloga o *kulturi za svakog* (pojedince) zaostaje za eksponiranjem *kulture za sve*? Kreativno oblikovanje svijeta života podrazumijeva različite mogućnosti povezivanja između pojedinca i socijalne sredine, stalnost promjena i razvoja, isprepletanost harmoničnih i konfliktnih situacija, procesa i odnosa.
- *Masovna kultura (kultura masovnog društva)* doprinosi demokratizaciji kulture i društva u cjelini (približavanje kulturnih vrijednosti širokim slojevima društva, odn. masovnoj publici).
- Odgovornost prema sebi i prema drugima znači da bi morali ograničiti svoju slobodu da bi bila moguća sloboda drugih. **Granica naše slobode jeste sloboda drugog čovjeka.** Žan Bodrijar govori i o jednoj *superiornoj slobodi*, kojom se može raspolagati sve do njene zloupotrebe ili žrtvovanja. To ilustruje *simboličkim ulogama* i *simboličkim obavezama* koje prevazilaze egzistenciju i slobodu (na primjer teroristički akt počinjen u punoj autonomiji i *slobodi savjesti*).
- Aktuelni procesi u savremenom svijetu sve više govore u prilog „opštoj krizi vrijednosti“, koja se manifestuje i kao prožimanje *univerzalnih vrijednosti* i *mondijalizacije* (globalizacije). *Mondijalizacija* opravdava nužnost integracija u savremenom svijetu, značaj tehnike, tržišta, turizma i informacija. *Univerzalnost* podrazumijeva prava čovjeka, slobode, kulturu i demokratiju. Bodrijar zapaža da je *univerzalno* na putu da nestane, dok je mondijalizacija nepovratna. Sve to upućuje na značaj *etičkih vrijednosti* (na nivou individualne i društvene egzistencije).

POJEDINAC I SOCIJALNA SREDINA

- Sloboda izbora i učešća u sopstvenom razvoju uvijek pretpostavlja individualne potrebe, interesovanja i mogućnosti, kao i određeni sociokulturni kontekst i uslove u kojima se oni realizuju. To znači i mogućnost ostvarivanja prava na originalnost i razlikovanje, ali i uvažavanje spoljašnjih okolnosti koje impliciraju potrebu za prilagođavanjem.
- Nesklad između *ostvarivanja individualnih potreba* - s jedne strane, i zahtjeva za *prilagođavanjem realitetu* - s druge implicira pitanje: Kako je moguće ostvarivanje prava na originalnost i razlikovanje ukoliko se prihvati imperativ za prilagođavanjem? Da li je moguće uticati na pojedinca, a da se pritom ne ugrozi njegova samostalnost i sloboda? Može li potreba za sigurnošću blokirati traženje smisla? Raznovrsne uloge i specifične aspiracije pojedinaca determinišu usklađivanje individualnih potreba i aktuelnih zahtjeva, što podrazumijeva preuzimanje odgovornosti za posljedice koje prate svako ljudsko djelovanje.
- Čovjek živi u mnogim svjetovima i u njima ima razne uloge. Socijalni položaj pojedinca uvijek se manifestuje kao **odigravanje određene uloge**. Instinkt teatralnosti je sa jedne strane socijalan, dok se na drugoj ,ja' pretvara u drugo ,ja', **osoba stavlja masku. Stavljanje maske povezano je sa teatralnom predstavom i sa igranjem uloga, ali i sa mogućnošću da čovjek sebe zaštiti od spoljašnjeg svijeta, da u dubini ostane sam sa sobom i ne izlazi iz svoje osamljenosti.** Igranje uloge (stavljanje maske) rezultira osamljenošću ,ja' - rascjepom između raznih uloga u društvu i unutrašnjeg postojanja.
- Nikolaj Berđajev **osobu određuje kao cjelovito biće, tj. kao duhovno, duševno i tjelesno jedinstvo.** Osoba je dinamična, ona gradi sebe; ali uvijek pretpostavlja zajednicu, usmjerenost prema Drugome.

- N. Berđajev izlaže **četiri tipa odnosa između pojedinca (*osamljenosti*, *ja'*) i socijalne sredine:**
- ***Čovjek nije osamljen i jest socijalan.*** - najrasprostranjeniji tip u kome je *ja'* prilagođeno socijalnoj sredini. Svijest tih ljudi je socijalizirana, nezavisno od položaja koji zauzimaju i tradicije kojoj pripadaju.
- ***Čovjek nije osamljen i nije socijalan.*** - *ja'* nalazi u harmoniji s kolektivnim životom, ne pokazuje socijalnu aktivnost, ravnodušno je prema sudbini društva i naroda.
- ***Čovjek je osamljen i nije socijalan.*** Ovaj tip je neprilagođen ili vrlo malo prilagođen socijalnoj sredini, usamljuje se i odvaja od nje svoj duhovni život i svoje stvaralaštvo.
- ***Čovjek može biti osamljen i socijalan.*** To je proročki tip moguć i u sferi koja nije religiozna. Takvi su stvaralački inicijatori, inovatori, revolucionari duha i sl. Ljudi ovog tipa često su u konfliktu sa socijalnom sredinom, iako se uvijek bave sudbinom naroda, društva, svojom budućnošću i budućnošću svijeta.
- Kod prva dva tipa dominira harmonija pojedinca sa socijalnom sredinom, dok se druga dva tipa mogu odrediti kao konfliktni. Budući da je određenje ovih tipova relativno, odnos među njima treba shvatiti dinamički, a ne statički. Usamljenost pojedinca se nadvladava u zajedništvu među osobama, u duhovnom svijetu.
- Realizacija osobe znači ostvarivanje unutrašnje slobode, stanja u kome čovjek teži postizanju istine, pravde, ljepote, tj. stvaralaštvu. Iako su krajnji ishodi uglavnom neizvjesni, oni sobom održavaju konstantu da **unutrašnji mir i spokojstvo ne podliježu eksternoj evaluaciji**. Granice našeg svijeta su granice naše svijesti. Bez *napredovanja u svijesti o slobodi* (Hegel) teško se može govoriti o napredovanju *ideje o slobodi*. Samo slobodna individua može aktivno participirati u izgradnji društvene zajednice - uz punu odgovornost prema sebi i prema drugima.